

Politici si říkají - Po nás potopa

S Danielem Münichem o ekonomii, rozpočtu a stárnutí v Čechách

Daniel Münich se narodil v roce 1965 v Praze, vystudoval elektrotechnickou fakultu na ČVUT. Později se dal na dráhu ekonoma, prošel studijními pobyty v USA, doktorát z ekonomie získal na CERGE, ekonomickém institutu přidruženém k Univerzitě Karlově a Akademii věd. Tam působí dodnes jako vědecký pracovník, věnuje se například ekonomii školství. Přivydělává si jako ekonomický poradce.

Je ženatý, má dvě děti.

*** Politici si nevědí rady se státním rozpočtem. Kde se podle vás jako ekonoma stala hlavní chyba?**

Chyba se kumulovala v posledních čtyřech pěti letech. Na začátku byl záměr dát rozpočtům nějaký svazující rámec, který by zajistil, že budou předurčeny ne na rok, ale na tři čtyři roky dopředu, a budou závazné nejen pro současnou, ale i budoucí vládu. To by vedlo k mnohem větší zodpovědnosti a omezil by se vliv politických cyklů. Teď je to tak, že už dva roky před volbami se přístup k rozpočtu mění a politici si říkají: Po nás potopa. A tak dneska zjišťujeme, že přestože máme vyšší růst, než všichni čekali, rozpočet se pohybuje na hraně, nebo spíš už za hranou.

*** Proč Češi nedokážou hospodařit se státními penězi tak, aby to bylo prospěšné pro budoucnost?**

Ten problém je všude, nejen u nás, ale my jsme už mohli být mnohem dál. Stačilo realizovat to, co se před lety vymýšlelo ve skupině liberálních ekonomů při ministerstvu financí. Tedy vymýšlelo -opisovalo se od těch, kteří už zavedli závazné rozpočtové rámce, jež eliminovaly rozpočtové cykly.

*** Byl jste jedním ze členů té skupiny. Proč se ty užitečné a nutné změny nepovedlo prosadit?**

Do střev české politiky nevidím. Závazná pravidla svazují při nakládání s rozpočtem nejen vládu, ale i sněmovnu, a nikdo neměl dost velký zájem, aby překonal pasivitu, případně obstrukce většiny...

*** Politici se báli vlivu na životní úroveň lidí. Dokážete říct, jaký by ten vliv byl?**

Nechci dávat paušální, nicneříkající odpověď. Reformy, které se honily v hlavách Sobotky a lidí kolem něho, byly skutečně strukturální. Nešlo o to, že se odsouhlasí balíček škrtů a sníží výdaje o tolik a tolik procent, jako za Klause. Šlo o reformy ve zdravotnickém systému, v systému sociálních dávek, o penzijní reformu. Každá z těch věcí představuje obrovsky problematickou záležitost, trvá dlouho, dá spoustu práce. Nejen pro politiky, taky pro ministerské úředníky. Je to velmi náročné na koordinaci. Výsledkem je ale dlouhodobá úspora peněz a zvýšená výkonnost ekonomiky. Ta se ovšem téměř vždy nedostaví hned: některé ty reformy by možná přinesly zlepšení života až za čtyři pět let, některé třeba až za 20 let.

*** Snažili se vám vysvětlit, proč nemají o takovou reformu zájem?**

Žádné vysvětlování nebylo. Já jsem si to vysvětlil sám. Všeobecně platí, že naprostá většina politiků v Česku nemá zájem o nějaký ekonomický background, o analýzy příčin

problémů. Netvrdím, že by měli být odborníky na všechno, ale přece jenom spousta zákonitostí už je známá a jde jen o to, vzít je v úvahu. Problém ale není jen v politicích. Podívejte se na aparát ministerstev: my de facto nemáme ekonomy školství nebo zdravotnictví, protože se to u nás pořádně nestuduje, jsou to obory lidem neznámé. Do politiky chodí většinou účetní nebo úředníci a jejich zájem o skutečnou ekonomii je v naprosté většině mizivý.

*** Není to paradox v zemi, kde se po pádu komunismu ujali vlády ekonomové?**

Ekonomie se za socialismu v podstatě neučila, to, co se učilo, bylo národní účetnictví.

*** Myslím lidi kolem Klause.**

To byla poměrně malá skupina vzdělaná téměř ilegálně, která dělala ekonomii více méně pro zábavu. Jejich odchodem do politiky se do velké míry akademický svět vyprázdnil. Na školách zůstali učitelé, kteří nikdy klasickou ekonomii, jak ji známe ze Západu, nedělali. Dnes sice máme mladé vzdělané ekonomy, ale hodně z nich odchází do zahraničí nebo se věnuje byznysu. Ekonomie jako taková ale není byznys ani účetnictví.

*** Jak kvalitní odborníci dnes působí jako poradci na ministerstvech, u premiéra?**

Chtěl jsem říct, že v politice a tam, kde se formuje hospodářská politika, tedy na ministerstvech, je mizivý zájem o ekonomický background, o studie, na jejichž základech se politické programy vytvářejí. Nevznikají tam žádné, nebo velice špatné odborné studie. Něco jiného je, pokud se ptáte na poradce. Radit je někdy spíš intuitivní činností. A pokud máte intuici ekonomických principů a přehled o studiích třeba ze zahraničí, pak někomu radíte. Zním pár kolegů, kteří se občas účastní něčeho takového.

*** Co ekonomický poradce premiéra Paroubka Valtr Komárek?**

Něco čtu novinách, víc o něm nevím.

Politici nenaslouchají

*** Do jaké míry jsou u nás ekonomové ideologicky rozdělení, jak jsme to znali v minulosti?**

Myslím, že ekonomové v Čechách, aspoň ti, co se zabývají reformami, často vedou příliš intelektualizované diskuse.

*** Co třeba think-tanky, jako je Liberální institut?**

Ti jsou skutečně mnohem víc orientovaní na ideologickou stránku věci, ekonomie jako věda se tam nedělá.

*** Kdo má ve světě větší vliv na politiky? Ideologové, nebo vědci?**

To bychom paušalizovali, rozdíly jsou veliké. Třeba v Americe je vliv akademické sféry na Kongres obrovský, reformám předchází podrobné studie, vedou se velké detailní odborné disputace. Pak přichází přesvědčovací kolo, kde si lobbisti vyberou, co se jim líbí, a na to tlačí. Celé to zastřešuje politika, která si vybírá.

*** A u nás?**

Akademická sféra je strašně slabá, kvalitou i počtem lidí, kteří jsou skutečně schopni říci něco věrohodného na základě studia. Naslouchání politiků je také minimální, je to dáno historickým vývojem.

*** Jak je možné tomu pomoci?**

To se nedá udělat jednoduše, jde o běh na dlouhou trať a souvisí to s financováním vědy a škol. Až v posledních dvou třech letech politici zřejmě začínají chápat, že je důležitá kvalita víc než kvantita. Ale jde to pomalu, jsme vlastně na začátku. Je znát odpor etablované akademické sféry, protože rozhodující většina je méně konkurenceschopná, méně kvalitní, a nechce samozřejmě žádnou velkou změnu.

*** Jak v takových podmínkách funguje vaše instituce?**

Daří se nám najít kvalitní partnery v zahraničí a přitáhnout peníze. Polovina mých kolegů jsou lidi ze zahraničí.

Češi stárnou nejrychleji na světě

*** Jak dlouho jste pracoval jako poradce ministra Sobotky?**

Já jsem to neměřil, jednou za čas jsem přišel s nějakým materiálem, pak jsme se o tom bavili. Nebyl jsem za to placený. Byla to práce na velice částečný úvazek, a kdybych si ji nechal platit, ztratil bych část své nezávislosti. Přínosem byla možnost dostat se k aktuálnímu formování politiky, mohl jsem konfrontovat akademické poznatky s praxí.

*** Co konkrétně?**

S politiky spolupracuji déle, před tím třeba s Petrem Matějů nebo Ivanem Pilipem, zabývám se například systémem školného a půjček na školné. V tom můžete vymyslet teoretickou konstrukci, která perfektně funguje na papíře nebo na počítači, ale pak je to nutno konfrontovat s procesem schvalování a s technickou realizací. Celé to budou dělat smrtelní lidé, kteří mají každý své zájmy, a systém půjček je zneužitelný.

*** Nevadí vám, že vaše práce pro politiky nemá efekt?**

Dívám se na to očima ekonoma, jehož baví zkoumat, jak funguje veřejná služba. Jako občan nemám velká očekávání.

*** Kdo byl nejlepší český ministr financí?**

To se neodvážím hodnotit, ani si je všechny nepamatuju.

*** Sobotka vzbuzoval velké naděje, teď ale opouští úřad a nechává ho v naprosto katastrofální situaci.**

Není katastrofální.

*** Mluvím o problému s rozpočtem.**

To je problém, který nevyřeší sám ministr financí. Změna rozpočtu vyžaduje strukturální reformy. Jde o školství, zdravotnictví, sociální dávky. To jsou všechno místa, která podléhají premiérovi přes jiné ministry, a pokud tam se nic nemění, v moci ministra financí není téměř nic.

*** Nemá ministr financí raději odstoupit, když se cítí bezmocný?**

Co by tím vyřešil?

*** Dal by najevo nesouhlas.**

Vláda nese kolektivní odpovědnost.

*** Umíte si představit, že se Sobotka na ministerstvo financí vrátí?**

Umím. Na začátku pro mě byl důvěryhodnou osobou, neviděl jsem kolem něj žádnou špínu, byl solidní, přesvědčivý. To, co se stalo později, bych mu asi vyčítal. Odborně, ne morálně.

*** Ústup od reformy ho ve vašich očích nediskreditoval?**

Diskredituje ho, že nevyplatil peníze Evropským demokratům. Překvapuje mě, že byl ochoten tohle skousnout.

*** Nejde ale kromě morálky také o zodpovědnost za svěřený úřad?**

Jak se to vezme, z hlediska ministerstva byl zodpovědný, ale z hlediska člena vlády už méně.

*** Shodne se dnes ekonomická věda na tom, jak se má chovat správný ministr financí?**

Existuje konsensus v tom, že není čas škrtnat plošně, ale že je čas na strukturální reformy. O tom, jak mají vypadat, už bychom se začali mezi sebou hádat.

*** Co nám hrozí, když reformy neuděláme?**

Veřejné finance budou mít stále větší problém. Časem budou zaostávat oblasti, kde je role státu neoddiskutovatelná, důležitá - třeba školství a podpora vědy. To povede ke snížení ekonomického i společenského růstu. Ekonomové bohužel nejsou schopni říct přesná čísla. Šlo by však o dlouhodobé, pomalé utahování šroubů, při kterém si nikdo pořádně neuvědomí souvislosti, proč rosteme pomaleji než ostatní země. V nějakém okamžiku pak může dojít - nějakou rozbuškou - k větší hospodářské krizi, než jsme měli koncem 90. let. Trhy přestanou mít důvěru v životaschopnost státních financí, což bude mít okamžitý dopad téměř na všechny. To dál zmenší ochotu k reformám. Uvedu příklad. Naše vláda od časů premiéra Špidly opakuje, že si můžeme dovolit se dál zadlužovat. Ale už nikdo neříká, že Češi budou stárnout nejrychleji na světě a jediná věc, jak toto přežít bez úhony, je nebýt zadlužený. Bez ohledu na to, jakou reformu uděláme, se budeme muset zadlužit kvůli stárnutí populace, a na to potřebujeme ve státních financích rezervu. Dnes ji ještě máme, bohudík, ale není to signál, že se můžeme dál zadlužovat.

*** Politici tohle vědí?**

Oni se na to dívají velice osobním pohledem: je to problém budoucích voličů a ne jejich.

*** Je to schopna řešit ODS?**

Myslím, že ano, stejně jako ČSSD, a budou muset najít konsensus. Nějaký nečekaný balík peněz už nikde nevykoupne. Jde o to, kolik generací dopředu bude do reformy namočeno, kde se půjčí peníze, jak se systém nastaví: jestli víc rovnostářsky nebo zásluhově. Je to vlastně technická záležitost.

*** Musí se shodnout ODS s ČSSD? Není to úkol pro jednu silnou politickou garnituru?**

Dohoda by byla mnohem lepší. Mít penzijní reformu, která je založená na většině několika hlasů, znamená, že ji druhá strana hned po volbách zruší, nebo zavede něco jiného. To by bylo obrovské neštěstí. Penzijní reforma je navíc technicky komplikovaná, pro ministry i úředníky. Mimochodem: podoba penzí nebo všeobecný systém půjček na vysokých školách je ideální agenda pro patovou situaci, jakou máme dnes.

*** Co další úkoly, jako snížení daní nebo přístup k euru?**

V současné době jsou určitě důležitější daně, přechod na euro by mohl způsobit dokonce problémy, potřebujeme větší míru stability. Pokud jde o daně, potíží je, že jsou složité, je třeba je zjednodušit, i když budeme mít daně nerovné. Veškerá debata o rovné dani je naprosto zbytečná mlha. Mělo by se spíš okamžitě začít hovořit o krácení výdajů.

Školy a peníze

*** Miroslav Macek kdysi nástup Zemana k moci obhajoval tím, že teď se ČSSD musí historicky znemožnit. Znemožnili se sociální demokraté ve vašich očích?**

Ke konci Klausovy vlády začal soukromý sektor prorůstat státem, teď se děje totéž. Ty vazby je třeba zpřetrhat a očistit se. Osobně nevidím demokracii ani tak jako prostředí, kde se hledá konsensus, ale spíš jako mechanismus, jak vystřídat více nebo méně zkorumpovanou vládu.

*** V jakém stavu nechává ČSSD oblasti, o kterých tvrdí, že jsou její doménou - školství nebo sociální služby?**

Sociální politika zůstává strašně paušální. Stát chytá do sociální sítě kdekoho a lidem, kterým by mělo být pomoheno, je pomoheno málo nebo vůbec. A stojí to strašně moc peněz. To tu bylo a myslím, že se to ještě prohloubilo. A školství? Vydatné zvýšení počtu studentů a nárůst financí ve vysokém školství nelze hodnotit než pozitivně. Na druhou stranu ten systém zůstal uzavřený, nekonkurenční. Školy se starají o to, jak je stát nakrmit, a nezajímají je výsledky studentů.

*** Politici často slibují investice do vzdělání. Co si pod tím pojmem představujete?**

Ve školství je, stejně jako ve zdravotnictví, možné utratit jakýkoli objem peněz, aniž by to přineslo jakýkoli užitek. Všeobecně máme nízké procento výdajů na školství, peníze by se tedy přidat měly. Ale jde taky o to, jak jsou ty peníze utraceny a na co. To musí říct politici.

*** Mělo by se výrazně přidat učitelům?**

To je pro mě jako ekonoma moc obecná otázka. Musel byste mi říct, kde se ty peníze vezmou, musel bych se zeptat, kterým učitelům a kdo rozhodne o jejich rozdělení.

*** Jak ale přilákat zajímavé učitele do škol? Člověk by řekl, že ve školství je dostatečně velká motivace zaplatit dobře učitelům. Rodičům jako daňovým poplatníkům přece hodně záleží na tom, kdo jejich dítě učí. Proč se to neprojevuje v praxi?**

V Čechách platí, že zájem rodičů o školství a vzdělávací systém je hodně malý. To jsem studoval empiricky.

*** Zabýváte se školným na vysokých školách. Nevyřešila by problém nedostatku míst populační křivka?**

Nejde jen o poptávku. Mnohem důležitější než počet studentů a peněz, které tam tečou, je motivace škol, jejich managementu a motivace žáků. Současný systém je neefektivní, studentů je mnohokrát víc, než jsou školy schopné přijmout, a přitom je studenti nezajímají, učitele nikdo nekonfrontuje s jejich výsledky. V systému, v němž se za službu platí, je zpětná vazba velmi silná, sám se restrukturalizuje, lidi jsou kreativní. To vidíme v jiných oblastech ekonomiky. Ve školství je motivace výrazně potlačena, nejde v něm o efektivitu, ale o samotné peníze.

*** Z motivačního pohledu - má mít výše školného nějaké hranice, aby nepůsobila jako bariéra pro vstup do školy? Špičkové americké univerzity sice nabízejí skvělý start do života, běžný člověk na ně ale dát své dítě kvůli astronomickému školnému nemůže.**

Vysoké školné řadu lidí opravdu odradí. Ale v okamžiku, kdy počet zájemců o vysoké školství je roven počtu míst, nebo dokonce menší, se školy musí snažit školné snížit, aby studenty přitáhly. Rozhodují o školném, ale také o kvalitě, koho si najmou, jaký interní systém managementu vyberou. Vysoké školné je jedna věc, omezený počet studentů druhá. Když studenti nepřijdou, nebude mít škola peníze.

*** Co by zavedení školného udělalo s počtem odmítnutých studentů? Dostalo by se na každého?**

Někteří lidé by se nehlásili, na druhé straně by půjčky na vzdělání přilákaly lidi, kteří se nehlásí dnes.

*** Proč?**

Už dnes žije mnoho lidí v sociálním prostředí, kde je rodiče od dalšího studia odrazují. Mají pocit, že už to ekonomicky neunesou. Další věcí je, že univerzity jsou koncentrovány do Prahy a Brna. Školné s možností půjčky od státu by rozšířilo nabídku studia v menších městech.

*** Přichází ODS s programem a odhodláním, které ve vás vzbuzují naději?**

Politici se debaty o školném a půjčkách bojí. I ODS se snaží, aby školné v jejím programu nebylo vidět. Je ale zřejmé, že má chuť projekt školného realizovat. To vypadá nadějně. Je naprosto stupidní říkat, že školné omezí přístup ke vzdělání. Přesně naopak: přitáhlo by lidi ze slabšího sociálního prostředí. Dnes svým studiem zatěžují napjatý rozpočet rodičů a jsou závislí na jejich ochotě. Pak by měli možnost si na studium a životní potřeby půjčit a po dosažení nadprůměrného příjmu půjčku - různými způsoby - splácet.

Autor: Marek Švehla